

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Moa Thorell

Miljöstraffrätt - om valet mellan företagsbot och individuellt straffansvar

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: VT 2013

Innehåll

SUMMARY	3
SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Forskningsläge	9
2 TEORI	10
2.1 Övergripande om miljöbrottens karaktär	10
2.2 Övergripande om miljöstraffrättens ändamål och syfte utifrån dess sanktionssystem	10
2.3 Åklagarmyndighetens riksenhet för miljö- och arbetsmiljöbrott	11
2.3.1 Organisation och uppdrag	11
2.3.2 Åtalsplikt och åtalsbenägenhet vid miljöbrott	12
2.4 Företagsbot – 36 kapitlet 7 § Brottsbalken	13
2.4.1 Syfte och ändamål	13
2.4.2 Internationella åttaganden	14
2.4.3 Förutsättningar för tillämpning	14
2.4.4 Företagsbotens storlek	15
2.5 Åtalsprövning - 36 kapitlet 10 a § Brottsbalken	16
2.5.1 Syfte och ändamål	16
2.5.2 Förutsättningar för tillämpning	17
2.6 Teorier om miljöstraffrätt som samhällelig styrning beroende på val av sanktion	18
3 EMPIRI	20
3.1 Hypotes	20
3.2 Resultatredovisning av intervjuer	20
3.2.1 Intervju med Mats Palm och Lotten Loberg	20
3.2.2 Intervju med Helena Eckerrot-Flodin	22
3.2.3 Intervju med Stefan Karlmark	23
4 AVSLUTNING	25
4.1 Analys	25
4.2 Slutsatser	29
5 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32
BILAGA A	35

Summary

Since the reform of the system of sanctions for companies in 2006 the corporate fine has been the dominant sanction against environmental crimes. A prosecution rule, 36 chapter 10 a § Penal Code, was introduced shortly after meaning that negligent crimes that can lead to action for corporate fine and which cannot be assumed to result in a sanction other than a fine, only should be prosecuted if it is expedient from a public interest. This essay contains a critical examination of how current regulations are practiced on environmental law offenses, in relation to the object and purpose of environmental criminal law. The subject is unsatisfactorily treated in doctrine and applying facts are largely nonexistent.

According to Swedish crime law, punishment requires that a person can be identified and linked to an offense. The corporate fine is therefore not a punishment but a legal consequence of crime in order to enable sanctions for offense in business operations. By applying the prosecution rule, the corporate fine becomes the primary sanction since no prosecution is held. Therefore no individual accountability will be exacted. According to the government bill, the prosecution rule shall constitute a limited exception to the obligation to prosecute. In practice, the prosecution rule is rather the main principle than the exception. The prosecution rule is justified by the belief that a corporate fine serves the same preventive and deterrent purpose as punishment. The environmental crime law seeks to prevent law offences by making people refrain from crime. The preventive effect against environmental crime is expected to proceed partly informally in the form of negative reactions from the market. In environmental law the informal sanctions are considered having the best crime deterrent effect on business in environmental law. Negative publicity is a prerequisite for the informal deterrent effect. Meanwhile, the publicity at prosecutions is more extensive than publicity for corporate fines.

A large-scale application of the prosecution rule in 36 chapter 10 a § Penal Code, when the corporate fine is the dominant sanction and the possibilities to prosecute are heavily restricted, could undermine the individual responsibility, reduce the incentive to take environmental-improving measures and threaten legal security.

Sammanfattning

Sedan systemet för företagsbot reformerades 2006 har fler företag sanktioneras för miljöbrott. Företagsboten är numera den dominerande sanktionen vid miljöbrott. Samtidigt infördes en åtalsprövningsregel, 36 kapitlet 10 a § Brottbalken, innebärande att oaktsamma brott som kan föranleda talan om företagsbot och som inte kan antas föranleda annan påföljd än böter, bara får åtalas om det är påkallat ur allmän synpunkt. Denna uppsats innehåller en kritisk undersökning om hur aktuella regler tillämpas vid miljöbrott i relation till miljöstraffrättens ändamål och syfte. Ämnet är otillfredsställande behandlat i doktrin och tillgången på tillämpningsfakta är bristfällig.

Straff förutsätter att en fysisk person kan knytas till en lagöverträdelse. Företagsboten är således inte ett straff utan en särskild rättsverkan för brott med syfte att komma åt lagöverträdelser inom näringsverksamhet. Vid tillämpning av åtalsprövningsregeln blir företagsboten den primära sanktionen eftersom inget individuellt straffansvar utkrävs. Propositionen anger att åtalsprövningsregeln ska utgöra ett begränsat undantag till åtalsplikten. I praktiken är åtalsprövning snarare en huvudregel än ett undantag. Åtalsprövningsregeln motiveras bland annat av att företagsbot avser tjäna samma allmänpreventiva syfte som straff. Miljöbalkens straffbud syftar nämligen till att verka allmänpreventivt vilket innebär att människor ska avhållas från lagöverträdelse. Den brottsavhållande effekten vid miljöbrott förväntas uppkomma dels via sanktionen i sig, dels informellt i form av reaktioner från marknaden. Informella påföljder inom miljö rätt anses ha den bästa brottsavhållande verkan på näringsverksamhet. Negativ publicitet är en förutsättning för den informella effekten och det bör beaktas att publiciteten vid åtal är mer omfattande än vid företagsbot. Jag ställer mig därför tveksam till om företagsboten som enda sanktion får den eftersträvade preventiva verkan som miljöbalkens kriminalisering åsyftar.

En alltför omfattande tillämpning av åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB, där företagsbot dominerar påföljdsvalet medan åtal väcks restriktivt, riskerar att urholka det individuella straffansvaret, minska incitamentet att vidta miljöförbättrande åtgärder och hotar rätts säkerheten.

Förord

Ett stort tack riktas till Mats Palm, Lotten Loberg, Stefan Karlmark och Helena Eckerrot-Flodin som har bidragit med sina tankar och resonemang i intervjuer för uppsatsen. Ett särskilt tack vill jag rikta åt Helena Eckerrot-Flodin som tipsade mig om att särskilt undersöka åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EU	Europeiska Unionen
MB	Miljöbalken
RB	Rättegångsbalken
REMA	Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömål

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Mitt miljöintresse i kombination med min nyfikenhet för det straffrättsliga ansvaret för företag ledde mig till att skriva om miljöstraffrätt. Majoriteten av miljöbrott kan härledas till företag och annan ekonomisk verksamhet. Vår ökade konsumtion och produktion innebär ett allt hårdare tryck på miljön. Att kontrollera och styra de verksamheter som utgör risker för miljön är i dag en av de viktigaste politiska frågorna.¹ Sedan systemet för företagsbot reformerades 2006 har sanktionsformen varit dominerande vid miljöbrott. Samtidigt infördes en åtalsprövningsregel innebärande att oaktsamma brott som kan föranleda talan om företagsbot och som inte kan antas föranleda annan påföljd än böter, bara får åtalas om det är påkallat ur allmän synpunkt.² Gällande dagens system drog Karlmark och Bourner följande slutsatser i Juridisk Tidsskrift 2012

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att dagens företagsbotreglering med låga företagsböter som inte tar hänsyn till verksamhetens karaktär och som begränsar det personliga ansvaret har en mycket begränsad preventiv effekt och inte ger tillräckliga incitament till att vidta förebyggande åtgärder.³

Samma år skrev Sveriges television i en nyhetsartikel på sin hemsida att

Antalet lagföringar för brott mot miljöbalken har ökat kraftigt. Många företag får numera betala böter, så kallad företagsbot. Men en granskning visar att företagen kan tjäna på att begå miljöbrott.⁴

Eftersom miljön har hög politisk prioritet är det intressant att undersöka hur ambitionerna för miljöskyddet kommer till uttryck inom juridiken och juridikens praktiska tillämpning.⁵

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med min uppsats är att beskriva och analysera hur miljöåklagarna tillämpar reglerna om företagsbot enligt 36 kapitlet 7 § Brottsbalken (BrB) i relation till åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB. Medveten om att företagsboten har andra intressanta aspekter har jag valt avgränsningen eftersom jag särskilt vill belysa företagsbotens funktion som särskild rättsverkan vid brott, samt undersöka företagsbotens effektivitet i förhållande till miljörettens ändamål och syfte. Det är emellertid lagstiftningen som står i fokus och inte

¹ du Rées (2004) s. 12; Polisstyrelsen/åklagarmyndigheten (2010) s. 1.

² Prop. 2005/06:59, Företagsbot.

³ Karlmark och Bourner (2012) Juridisk Tidsskrift (JT), s. 505.

⁴ Taubert och Magnusson (2012) SvT Nyheter.

⁵ Prop. 1997/98:45, s. 517; Polisstyrelsen/åklagarmyndigheten (2010) s. 8.

åklagarnas arbetssätt, likväl kommer den senare aspekten att behandlas övergripande. Studien är begränsad till en period från det att miljöbrott kan konstateras och en gärningsman misstänkas, fram till beslut om att inte väcka åtal med stöd i 36 kapitlet 10 a § BrB. EU-rätten kan påverka utformningen av svensk nationell rätt varför jag kortfattat redogör för Sveriges EU-rättsliga åtaganden gällande frågeställningen. I övrigt ingår enbart nationell rätt eftersom ett internationellt perspektiv skulle ta för stort utrymme i anspråk.

Varken statistik eller beslutspraxis kommer att presenteras eller analyseras i uppsatsen eftersom ingen offentlig statistik, eller annat register, förs över utdömda företagsbot. Viss statistik finns att tillgå gällande tillämpningen i övrigt men eftersom statistiska begrepp definieras olika har det inte varit möjligt att ge en tillförlitlig och enhetlig bild av tillämpningen.⁶ Åklagarmyndigheten har försökt att tillgängliggöra beslut med grund i 36 kapitlet 10 a § BrB men utan resultat. Dessutom saknar beslut en motivering likt den som ges i domslut varför dess innehåll inte kan analyseras i samma utsträckning.⁷

Frågeställningarna för studien är:

- Vad innebär och hur tillämpas åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB i relation till företagsböter vid miljöbrott?
- Vilken roll har miljöåklagarna i utformningen av den aktuella lagstiftningens tillämpning?
- Stämmer tillämpningen av aktuella regler överens med miljöstraffrättens ändamål och syfte?

1.3 Metod och material

Uppsatsens vetenskapliga utgångspunkt är miljöstraffrättens tillämpning. Min metod syftar dels till att ge en deskriptiv och analyserande bild av gällande rätt, dels till att relatera gällande rätt till dess praktiska sammanhang. Min utgångspunkt är att reglernas tillämpning kan få en negativ inverkan på miljöstraffrättens ändamålsenlighet. Jag förhåller mig kritisk till sanktionssystemets effektivitet vid miljöbrott.

⁶ Exempelvis definierar Åklagarmyndigheten lagföring som beslut om åtal, åtalsunderlåtelse, företagsbot och strafföreläggande medan Brottsförebyggande rådet (BRÅ) exkluderar företagsbot samt endast räknar åtal som lett till fällande dom. (Se Åklagarmyndighetens årsredovisning 2012, s. 29 samt BRÅ tabell 420) Angående myndigheternas skilda begreppsbildning anser Mats Palm att situationen skapar förvirring hos allmänheten men att företagsbotens effektivitet inte påverkas i övrigt, intervju med Palm och Loberg, 13 maj 2013.

⁷ Åklagarmyndighetens planeringsavdelning tog fram statistik med tillhörande beslutsmotivering men beslutsmotiveringarna kunde inte knytas till lagregler och ingen utförlig motivering eller annars tillgång till själva beslutet gick att tillgå. Dessutom motiveras varken beslut företagsbot eller strafföreläggande i närheten lite utförligt som domslut. Se intervju med Palm och Loberg, 13 maj 2013.

Kapitel 2 är ett teoretiskt kapitel uppbyggt kring studier av författningstext, förarbeten, doktrin och andra källor som finns att tillgå inom ämnet. I övrigt har rapporter och statistik från åklagarmyndigheten och brottsförebyggande rådet (BRÅ) varit till stor hjälp. Studien om miljörettens tillämpning förenar samhällsvetenskap och straffrätt medan studiens deskriptiva del, om gällande rätt, bygger på en rättsdogmatisk metod.

Kapitel 3 bygger på en empirisk studie där jag använder mig av en hypotetisk deduktiv metod. Metoden innebär att jag kommer att formulera en hypotes utifrån den teoretiska studien. Huruvida premisserna i min hypotes är sanna eller falska kommer att undersökas genom intervjuer. Den empiriska studien motiveras av bristande forskning på ämnet och utifrån att jag vill belysa miljöåklagarnas erfarenheter av rådande system. Intervjuerna är dokumenterade som ljudfil medels en diktafon.

Mitt val av intervjupersoner motiveras av att jag vill få ett brett perspektiv på tillämpningen omfattande aktiva miljöåklagare, forskare samt aktiva talespersoner och debattörer inom miljöstraffrätten. Samtliga fick besvara samma frågor vilka återges i bilaga A.

1.4 Forskningsläge

Karlmark och Bourner betonar i *Juridisk Tidsskrift* 2012, att det nya regelverket om företagsbot varken har utvärderats eller givits någon fördjupande behandling i doktrin.⁸ Annan forskning inom miljöstraffrätten behandlar ämnet rent teoretiskt.⁹

I en avhandling av Helena Du Rées från år 2004¹⁰ behandlades miljöstraffrättens funktion som styrmedel för ekonomiska verksamheter. Avhandlingen är delvis relevant då den undersöker straffsanktionernas preventiva verkan. Ingen forskning kring företagsbotens ändamålsenlighet eller effektivitet finns däremot att tillgå och ingen forskning har heller gjorts med inriktning på åtalsprövning vid miljöbrott. Tidigare genomförda rapporter och utvärderingar av miljörettens aktörer handlar främst om tillsynsmyndigheternas verksamhet. Fastän åklagarnas roll omnämns i flera verk har deras verksamhet inte utvärderats och granskats i samma omfattning.

⁸ Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 504; Påståendet om avsaknaden av utredning kring företagsbotens tillämpning bekräftas även av Zila (2005) s. 465 – 467, dock innan de nya reglerna infördes.

⁹ För doktrin om miljöstraffrätten se exempelvis Träskman (2010) *Miljöstraffrätten*, eller Karlmark (2009) *Miljörett ur straffrättsligt perspektiv*.

¹⁰ du Rées (2004) *Miljöbrott, myndighet och marknad – en studie om miljöstraffrätt och allmänprevention*.

2 Teori

2.1 Övergripande om miljöbrottens karaktär

Miljöbalkens straffrättsliga bestämmelser återges i balkens tjugonionde kapitel. Miljöbrott är oftast uppbyggt som faredelikt innebärande att det för brott är tillräckligt att risk för skada föreligger. I och med att man på så sätt har tidigarelagt fullbordanspunkten ligger den sanktionerade gärningen några led före det skyddsvärda intresset. Därigenom vill lagstiftaren förhindra att skador uppkommer. Andra typiska karaktärsdrag för miljöbrotten är att straffansvar förekommer för både uppsåtliga och oaktsamma gärningar.¹¹

Miljöbrott beskrivs som spanings- och offerlösa brott i den bemärkelsen att ingen direkt målsägande drabbas utan att det istället krävs spanings- och tillsynsinsatser för att uppmärksamma lagöverträdelse.¹² Vanligen uppstår miljöskador till följd av en kontinuerlig och komplex verksamhet eller livsstil. Miljöproblemen består av sin natur av flera komplicerade kausalförhållanden vilka kan vara svåra att knyta till en specifik gärning eller gärningsman. Följaktligen är utredning av miljöbrott resurskrävande och svår ur bevis- och kunskapshänseende. Ett annat problem är att fastställa vem i ett företag som har haft det straffrättsliga ansvaret eftersom juridiska personer inte omfattas av det svenska brottsbegreppet.¹³ Straff förutsätter att en fysisk person kan knytas till en lagöverträdelse och straffrätten erkänner inte något vikarierande ansvar, vilket innebär att man inte kan straffas för någon annans gärning. Företagsboten är således inte ett straff utan en särskild rättsverkan för brott med syfte att komma åt brott inom näringsverksamhet.¹⁴

2.2 Övergripande om miljöstraffrättens ändamål och syfte utifrån dess sanktionssystem

Lagar och förordningar utgör de huvudsakliga styrmedlen i svensk miljöpolitik. Genom att kriminalisera vissa gärningar ska incitamentet att vidta miljöförbättrande åtgärder öka. Ambitionen är att skydda miljön genom att reglera miljöskadlig verksamhet så att varken människors hälsa eller ekosystem skadas. Miljöbalken syftar även till att förändra våra

¹¹ Prop. 97/98:56, s. 516 – 519; Karlmark (2009) s. 101.

¹² BRÅ, Rapport 2008:23, s. 333; du Rées (2004) s. 172.

¹³ BRÅ, Rapport 2008:23, s. 339; Träskman (2002) s. 21.

¹⁴ Jareborg och Zila (2010), s. 54 – 55 och s. 66 – 67; Träskman (2009) s. 214 – 215.

produktions- och konsumtionsmönster för att säkra ekosystemets långsiktiga produktionsförmåga varför näringslivets roll betonas genomgripande i förarbetena till miljöbalken.¹⁵ Allmänpreventionstanken dominerar idag motivet till kriminalisering på miljörettens område. Allmänpreventionsteorier är så kallade moralbildande teorier som syftar till att verka handlingsdirigerande och på så sätt förstärka människors förmåga att styra sitt liv på ett godtagbart sätt och få dem att avhålla sig från brott. Miljörätten är även tänkt att ha en individualpreventiv funktion. Individualpreventiva teorier syftar till att avskräcka den som har begått brott från vidare brottslighet.¹⁶ En effektiv kriminalisering som uppfyller allmänpreventionens syfte förutsätter enligt Träskman: normkunskap, sanktionssannolikhet och sanktionsstränghet. Samtidigt har en överdrivet sträng kriminalisering visat sig vara ineffektiv ur allmänpreventivt perspektiv.¹⁷ Träskmans förutsättningar för allmänprevention kommer att behandlas i följande avsnitt i angiven ordning (2.2.2), (2.3.3) och (2.5).

Sanktionssystemet är indelat i dels straff, påföljder för brott, dels särskild rättsverkan av brott. Företagsbot tillhör den senare kategorin.¹⁸ Vid införandet av företagsbot diskuterades i propositionen huruvida straff och särskild rättsverkan skulle få olika preventiv effekt med slutsatsen att alternativen var likvärdiga. Diskussionen har återkommit i doktrin och i den allmänna debatten.¹⁹ I avsnitt (2.5) redogör jag för teorier om effektiv allmänprevention i relation till straff respektive särskild rättsverkan vid brott.

2.3 Åklagarmyndighetens riksenhet för miljö- och arbetsmiljöbrott

2.3.1 Organisation och uppdrag

I januari 2009 inrättades en nationell åklagarkammare för bekämpning av miljö- och arbetsmiljöbrott (REMA) som ett led i en satsning på en effektivare miljöstraffrätt.²⁰ Enheten har sin kansliort i Malmö och består av 18 – 20 specialutbildade miljöåklagare. Åklagarna är till antalet färre än tidigare men arbetar uteslutande med miljö- och arbetsmiljöbrott vilket de inte gjorde i den tidigare organisationen. Som del av satsningen har Rikspolisstyrelsen och

¹⁵ Prop.1997/87:45, s. 154 – 160; S. Karlmark (2009) s. 161; du Rées (2004) s. 45 – 46.

¹⁶ BRÅ, Rapport 2002:10, s. 6; du Rées (2004) s. 45 – 46; Kågeson (2001) s. 114.

¹⁷ du Rées (2004) s. 49 – 54; Träskman (1992) s. 10.

¹⁸ BRÅ, Rapport 2002:10, s. 13; Jareborg och Zila (2010) s. 14 – 15.

¹⁹ Ds 2001:69, s. 27; Se bland annat du Rées (2004) och Karlmark och Bourner (2012) JT.

²⁰ Åklagarmyndigheten, beslut 2008-10-23.

Åklagarmyndigheten tagit fram en gemensam strategi för att bättre bekämpa miljöbrott.²¹ Miljörättens tillämpning beskrivs som en kedja, ”miljöbalkskedja”, vars länkar utgörs av t.ex. tillstånd, tillsyn, överträdelse och straff. För att miljöstraffrätten ska kunna uppfylla sin funktion som styrmedel på ett effektivt sätt krävs att hela kedjan samordnas. Straffbestämmelserna är en integrerad del i miljöbalkskedjan eftersom den önskade preventiva effekten förutsätter viss sanktionssannolikhet. Miljöåklagarnas främsta uppgift är att kontrollera miljöbalkens efterlevnad och påföra sanktioner för regelöverträdelser.²² Vid utredning om talan om företagsbot ska en åklagare vara förundersökningsledare. Det ska dock framhållas att åklagarna inte undersöker överträdelser ex officio utan att deras verksamhet är beroende av anmälningar från tillsynsmyndigheterna som är anmälningspliktiga vid misstanke om miljöbrott.²³ Majoriteten av de brottsmisstankar som behandlas i REMA gäller brott inom näringsverksamhet.²⁴

2.3.2 Åtalsplikt och åtalsbenägenhet vid miljöbrott

Åklagarna har en s.k. åtalsplikt vid brott förutsatt att de har tillräcklig bevisning mot en misstänkt gärningsman. En åklagare ska enbart väcka åtal i de fall de kan vänta sig en fällande dom. Å ena sidan föreligger tjänstefel om åtal inte väcks trots att det finns tillräckliga skäl. Å andra sidan kan åklagare dömas för obefogat åtal om åtal väcks trots att det inte finns sannolika skäl för en fällande dom. Åtalsprövningsregeln innebär ett undantag från den absoluta åtalsplikten eftersom åtal inte behöver väckas. Åtalsplikten för miljöbrott är följaktligen relativ.²⁵ I REMA:s riktlinjer om företagsbot anges att åklagaren enbart bör överväga åtal i de fall åtal är påkallat enligt 36 kapitlet 10 a § BrB.²⁶

Åtal lyfts fram som en avgörande faktor för miljörättens framtida utveckling och effektivitet. I dagsläget väcks åtal restriktivt, särskilt sett till antalet väckta åtal i relation till andelen anmälda miljöbrott.²⁷ Som anledningen till varför andra påföljder prioriteras framför åtal anges bl.a. svårigheter att bevisa miljöbrott, problem med att identifiera en gärningsman inom företag och kravet på effektivitet hos åklagarna. En snabb avverkning av

²¹ Wik (2010) Miljö och hälsa s. 6; Greberg (2009) InfoTorg; Rikspolisstyrelsen/Åklagarmyndigheten (2010).

²² Prop. 1997/98:45, s. 526 – 528; Karlmark (2003) NJ s. 52.

²³ Prop. 97/98:45, s. 169 – 171 och s. 511; Se 26 kap. 2 § MB gällande anmälningsplikten och 7 § 8 p ÅFS 2005:9 gällande rollen som förundersökningsledare.

²⁴ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s. 16.

²⁵ Rikspolisstyrelsen/Åklagarmyndigheten (2010) s. 7; Se 15 kap. 15 § 3 st. BrB gällande obefogat åtal och 20 kap. 1 § BrB samt 20 kap. 6 § RB om åtalsplikt och tjänstefel.

²⁶ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s. 16.

²⁷ Karlmark (2009) s. 565 – 567; BRÅ, Rapport 2008:23, s. 339.

ärenden premierades karriärmässigt.²⁸ Till det hör att utredningar av miljöbrott i regel är tidskrävande samtidigt som endast två procent av åklagarmyndighetens sammanlagda arbetstid för brottsutredning och processföring går till miljöbrott.²⁹ Mats Palm, chefsåklagare vid REMA, förklarar åklagarnas restriktiva åtalsbenägenhet utifrån att domstolarna tidigare ogillat miljömål i stor omfattning. Praxis från Högsta domstolen har bidragit till att alternativa påföljder prioriteras för att undvika ogillade åtal.³⁰

Den låga andelen åtal har kritiserats för att bidra till en svag miljö rätt med otillräcklig praxis. Varken strafföreläggande eller företagsbot bidrar till rättsutvecklingen i samma utsträckning som en fällande dom eftersom de inte resulterar i vägledande praxis. Bristen på vägledande och preciserande domar inom miljö rätten har identifierats som ett rätts-säkerhetsproblem där bland annat förutsebarheten blir lidande. Därtill ställer legalitets-principen krav på att lagen ska vara begriplig och preciserad. Karlmark har avrått åklagare att utfärda strafföreläggande eller underlåta åtal för brott mot miljöbalken tills rättsläget, framförallt påföljdsvalet, klarnat genom praxis.³¹ Palm beskriver situationen som en svår balansgång mellan lagstiftarens vilja att åklagarna själva ska praktisera aktuella regler samtidigt som åklagarna inom denna verksamhet vill se hur domstolen bedömer en viss fråga. Exempelvis vid bedömningen av oaktsamhetsrequisitet i åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB. Ett oklart rättsläge påverkar därför även åklagares beslut.³²

2.4 Företagsbot – 36 kapitlet 7 § Brottsbalken

2.4.1 Syfte och ändamål

Den nuvarande företagsbotsregleringen trädde i kraft i juli 2006 i syfte att effektivisera systemet med företagsbot och öka den praktiska användningen.³³ De dåvarande sanktions-möjligheterna mot företag var otillräckliga och ineffektiva från ett preventivt perspektiv. Företagsbot infördes redan 1986 men fick sitt praktiska genomslag först efter lagreformen

²⁸ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2012, s. 22.

²⁹ BRÅ, Rapport 2002:10, s. 35 – 40.

³⁰ Karlmark (2009) s. 503; BRÅ, Rapport 2006:5, s. 43 – 44; SvD Nyheter (2007).

³¹ Karlmark (2009) s. 565 – 566; Wennerberg (2003) JT, Nr 4, s. 599 – 601.

³² Greberg (2009) InfoTorg.

³³ Företagsbotsutredningen föreslog inledningsvis att man skulle införa straffansvar för juridiska personer, se SOU 1997:127. Förslaget avvisades för vidare utredning vilket resulterade i DS (2001:69) vilken ligger till grund för dagens reglering.

2006. Genom reformen utvidgades företagsbotens tillämpningsområde till att omfatta även mindre allvarliga brott och näringsidkarens ansvar kom att omfatta en större personkrets.³⁴ Företagsboten är en straffliknande sanktion med ett avskräckande och bestraffande syfte som vid miljöbrott syftar till att dels komplettera, dels ersätta straff. Eftersom majoriteten näringsrelaterade miljöbrott kan hänföras till verksamhetens struktur anses det motiverat att den som bedriver verksamheten tar ett större ansvar. Genom att låta näringsidkaren bära konsekvenser vid brott i sin verksamhet vill lagstiftaren öka incitamentet för att organisera verksamheten på ett sätt som motverkar lagöverträdelser.³⁵ Företagsbot motiveras även ur konkurrenssynpunkt

2.4.2 Internationella åtgärderna

Nära förenat med reglerna om företagsbot är kraven från Europeiska unionen (EU). I flera rambeslut³⁶ kräver EU effektivare sanktioner för brott i näringsverksamhet, inte minst för att genomdriva EU:s egen miljöpolitik.³⁷ Rambesluten ålägger Sverige att göra juridiska personer ansvariga för gärningar begångna av personer i ledande ställning i en verksamhet. En person ställning i företaget bedöms utifrån dess befogenheter att företräda, fatta beslut och utöva kontroll å den juridiska personens vägnar. Hur sanktionssystemet ska utformas preciseras inte i besluten men påföljden ska enligt kraven vara effektiv, proportionerlig och avskräckande. Företagsboten bedöms enligt regeringen uppfylla EU:s krav.³⁸

2.4.3 Förutsättningar för tillämpning

Förutsättningarna för utdömande av företagsbot regleras i 36 kapitlet 7 § BrB. En näringsidkare kan åläggas företagsbot förutsatt att ett brott har begåtts i utövningen av dennes näringsverksamhet och att det för gärningen är föreskrivet strängare straff än penningböter. Verksamheten behöver inte vara vinstdrivande, både privat och offentlig verksamhet, som inte innebär myndighetsutövning, omfattas. Brottet ska ha en klar anknytning till verksamheten som bedrivs.

³⁴ Träskman (2009) s. 215; Prop. 2005/06:59, s. 14; Karlsmark (2006) NJ, s. 42.

³⁵ Jareborg och Zila (2010) s. 60; Prop. 2005/06:59, s. 14 – 19 och s. 23; Polisstyrelsen/åklagarmyndigheten (2010) s. 13; Warling-Nerep (2010) s. 17; Iseskog (2006) s. 34 – 35; BRÅ, Rapport 2002:10, s. 6.

³⁶ Se exempelvis Rådets direktiv 2008/99/EG72 om straffrättsliga påföljder till skydd för miljön; Se vidare Prop. 2005/06:59, s. 17 och s. 25.

³⁷ Se exempelvis art. 37 i Europakonventionens stadga om de mänskliga rättigheterna. Stadgan är svensk lag genom en hänvisning i 2 kap. 19 § RF. Se även art. 21 p.2 EU-fördraget, om hållbar utveckling som en målsättning för Europeiska Unionen.

³⁸ Prop. 2005/06:59 s. 16 – 17 och s. 25.

Därtill krävs att någon av följande förutsättningar är uppfyllda:

- näringsidkaren har inte gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brott,
- brottet begicks av en person i ledande ställning, eller
- brottet begicks av en person med ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.³⁹

Speciellt för företagsboten är att den kan drabba andra subjekt än lagöverträdaren. Inget krav ställs på att gärningsmannen åtalas eller ens identifieras. Riktas brottet mot näringsidkaren är företagsbot inte aktuellt.⁴⁰ Näringsidkaren identifieras som en fysisk eller juridisk person som utövar yrkesmässig verksamhet av ekonomisk art. Kraven för att näringsidkaren ska organisera och strukturera verksamheten i förenlighet med miljöbalken anses vara högt ställda och innefattar bland annat att utbilda de anställda, övervaka rutiner och ge nödvändiga instruktioner. Det ska även finnas ett samband mellan näringsidkarens underlåtenhet och brottet. Personer i ledande ställning bedöms utifrån deras befogenheter att fatta beslut och företräda näringsidkaren i verksamheten.⁴¹

Bevisbördan ligger hos åklagaren som bland annat har att bevisa att näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kan krävas. Om förutsättningarna för företagsbot är uppfyllda är åklagaren skyldig att antingen föra talan om företagsbot i domstol eller påföra näringsidkaren företagsbot i ett strafföreläggande. Strafföreläggande är möjligt vid företagsbot om högst 500 000 kronor förutsatt att verksamhetsutövaren medger lagöverträdelsen, samt att åklagaren finner ärendet tillräckligt utrett. Vid strafföreläggande prövas inte målet i domstol.⁴² Näringsidkarna tenderar att undvika eventuellt kostsamma rättegångar och den negativa publicitet som rättegång kan innebära genom att godta strafföreläggande.⁴³

2.4.4 Företagsbotens storlek

En förutsättning för att uppfylla miljörettens allmänpreventiva syfte är sanktionssträngheten. Företagsboten fastställs till lägst fem tusen och högst tio miljoner kronor.⁴⁴ Ursprungligen hade företagsboten ett vinstelimineringssyfte.⁴⁵ I nuvarande regleringen ska

³⁹ Prop. 2005/06:59, s. 20 – 26; Träskman (2009) s. 216 – 217; Iseskog (2006) s. 11.

⁴⁰ Prop. 1985/86:23, s. 62 – 63; Prop. 2005/06:59, s. 25 – 26; Träskman (2009) s. 217.

⁴¹ Prop. 1985/86:23, s. 65; Karlsmark s. 442; Prop. 2005/06:59, s. 20 – 22; Träskman s. 216 – 217.

⁴² Prop. 1985/86:23, s. 65; Prop. 2005/06:59, s. 25 – 26; Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s. 12; Iseskog (2006) s. 39; Se 48 kap. 4 § 3 st. RB och 48 kap. 2 § RB om förutsättningar för strafföreläggande.

⁴³ Karlsmark och Bourner (2012) JT, s. 502 – 503; BRÅ, Rapport 2006:05, s. 45 – 46.

⁴⁴ Karlsmark och Bourner (2012) JT, s. 504; du Rées (2004) s. 169; Se 36 kap. 8 § BrB om företagsbotsbelopp.

man vid beloppsbestämningen ta hänsyn till den skada eller fara som brottsligheten inneburit. Bedömningen ska ske på främst objektiva grunder. Subjektiva omständigheter såsom culpa och dolus bör ges en begränsad betydelse. Ingen hänsyn tas till verksamhetens ekonomiska förutsättningar. Som försvärande omständighet anges återfall innebärande att man tidigare har blivit ålagd företagsbot. Något register över utdömda företagsböter existerar dock inte.⁴⁶ Statistik av återfall under perioden 1 januari 2007 – februari 2011 har sammanställts av Karlmark och Bourner

[...] ca 10 procent av näringsidkarna inte bara hunnit med att godta ett strafföreläggande eller dömas för en miljö- eller arbetsmiljööverträdelse utan också lagföras för minst en ny överträdelse mot nämnda lagstiftningar. Återfallsfrekvensen är sålunda hög inte minst med tanke på den korta tiden.⁴⁷

Företagsboten är till stor del schabloniserad inom REMA:s verksamhet. Enligt riktlinjerna ska det även finnas utrymme för individuella bedömningar.⁴⁸ Det framkommer även i förarbetena till miljöbalken att straffmätningen i det enskilda fullt ur bör beakta det straffvärde som ett åsidosättande av miljöstraffbudet kan ha. Vid bedömningen bör beaktas att miljörätten omfattar intressen av stort skyddsvärde och att reglerna avser skydda sådana fundamentala intressen som våra framtida livsvillkor.⁴⁹ En generell uppskattning är att två tredjedelar av alla företagsbot ligger under 500 000 kr med grund i att två tredjedelar av alla företagsböter utdöms via strafföreläggande.⁵⁰

2.5 Åtalsprövning - 36 kapitlet 10 a § Brottsbalken

2.5.1 Syfte och ändamål

Åklagare har som nämnt i avsnitt (2.2.2) åtalsplikt för brott under allmänt åtal. Åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB är tänkt som ett avgränsat undantag till denna huvudprincip. Åtalsprövning innebär att åklagaren utifrån förundersökningsmaterialet tar ställning till om det finns skäl att väcka åtal för ett misstänkt brott.⁵¹ Aktuell åtalsprövningsregel

⁴⁵ Prop. 1985/86:23, s.36; Karlmark och Bourner skriver, JT, nr 2 (2012), att företagsboten vad tänkt tillämpas parallellt med förverkande i och med att förverkande är en vinsteliminierande sanktionsform. Enligt artikeln tillämpas förverkande i begränsande omfattning.

⁴⁶ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s. 8; Se 36 kap. 9 § BrB om beloppsbestämningen: Karlmark (2009) s. 443 – 445 och s. 567; Karlmark (2006), NT, s. 43.

⁴⁷ Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 500.

⁴⁸ Åklagarmyndigheten (2013) löp nr. 3, i sin helhet samt se s. 12 gällande individuella bedömningar.

⁴⁹ Prop. 1997/98:45, s. 516 – 517.

⁵⁰ Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 502; Se 36 kap. 8 § BrB om företagsbotens storlek.

⁵¹ Ekelöf m.fl. (1998) s.143 – 145; se 20 kap. 6 § RB gällande åtalsplikten; Prop. 2005/06:59, s. 48.

innebär mer konkret att företagsbot utgör ett alternativ till väckande av åtal och ersätter därmed i viss utsträckning det individuella straffansvaret. Bestämmelsen motiveras dels av att företagsbot avser tjäna samma allmän- och individualpreventiva syfte som straff, dels av rättviseskäl. Som rättviseskäl anges att behovet av att straffa individen minskar när företagsbot utdöms, samt att dubbla sanktioner skulle medföra ett oproportionerligt ingripande från det allmänna vid mindre allvarlig brottslighet. Exempelvis vid oaktsamhetsbrott som inte kan antas föranleda annan påföljd än böter.⁵²

2.5.2 Förutsättningar för tillämpning

Bestämmelsen reglerar när en gärning som kan sanktioneras med företagsbot även ska bli föremål för åtal. Åtalsprövning förutsätter att talan om företagsbot kan föras, samt att det rör sig om ett oaktsamt brott vars straffvärde ligger på bötesnivå. Åtalsprövningen förutsätter på så sätt inte att talan om företagsbot faktiskt har väckts. För oaktsamma brott som inte kan antas föranleda annan påföljd än böter blir företagsboten således den primära sanktionen. När förutsättningarna är uppfyllda ska åtal väckas enbart om det kan anses påkallat ur allmän synpunkt. Tillämpningsrekvisiten ska enligt propositionen ses som ventiler för att regeln inte ska ges ett alltför brett tillämpningsområde.⁵³

Åtal anses påkallat ur allmän synpunkt om:

- brottet gränsar till ett straffvärde där annan påföljd än böter bör komma ifråga,
- brottet begicks genom medveten oaktsamhet på ett systematiskt eller upprepat sätt,
- brottet medförde allvarliga risker i relation till straffbudets skyddssyfte, exempelvis om en individ har försummat ett särskilt tillsynsansvar eller aktsamhetskrav, eller
- i situationer där det står klart på förhand att företagsbot inte kommer utdömas eller verkställas, exempelvis på grund av konkurs eller vid utländska rättssubjekt.⁵⁴
- Det finns skäl att belägga näringsidkaren med näringsförbud.⁵⁵

⁵² Prop. 2005/06:59, s. 19 – 20 och s. 42 – 49; Iseskog (2006) s. 35.

⁵³ Prop. 2005/06:59, s. 42 – 49 och s. 63.

⁵⁴ Prop. 2005/06:59, s. 47; Karlmark (2009) s. 454 – 455.

⁵⁵ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s.11.

Bötesstraffet för miljöbrott motiveras av att miljöbalkens straffbestämmelser även omfattar oaktsamma fall.⁵⁶ Av intresse är att böter i praktiken dominerar påföljdsvalet i de fall miljöbrott leder till fällande dom, trots att samtliga miljöbrott har fängelse i straffskalan. Dessutom är bötesnivåerna låga i förhållande till straffskalan. Utdömda böter ligger beloppsmässigt på samma nivå som snatteri när det snattade värdet uppgår till omkring 300 kronor och där det snattade godset återlämnats.⁵⁷ En annan aspekt är miljöbrott inom näringsverksamhet närmast presumeras ha begåtts av oaktsamhet samtidigt det har visat sig särskilt svårt att bevisa uppsåt vid miljöbrott.⁵⁸

Ytterligare en begränsning av regelns tillämpningsområde är att det kan finnas andra åtalsprövningsregler som primärt ska prövas mot ärendet. Det innebär att åtalsprövning enligt 36 kapitlet 10 a § BrB blir aktuellt enbart om åtal finnes påkallat vid den första prövningen. Därutöver sorteras alla bagatellartade brott ut eftersom ringa brott inte är kriminaliserade enligt miljöbalken. Väl framme vid aktuell åtalsprövning kan således brott av minst normalgraden konstateras och en misstänkt gärningsman knyts till gärningen.⁵⁹

2.6 Teorier om miljöstraffrätt som samhällelig styrning beroende på val av sanktion

Straff är starkt förknippat med klander och är en rent repressiv sanktion. Företagsbot har inte samma klandrande effekt men har ändå en repressiv verkan. Företagsbot är tänkt att tjäna samma allmänpreventiva syfte som straff i och med sin bestraffande karaktär. Inledningsvis var företagsboten dock tänkt som en tilläggsstraff till det individuella straffet.⁶⁰ Forskning visar att verksamheter är lätta att styra genom lagstiftning eftersom företag tar rationella beslut. Exempelvis begås miljöbrott ofta efter en kalkylering där kostnader för straff vägs mot vinsten av att bryta mot regelverket. Miljöbrotten beräknas vara en av de mest lönsamma brottsformerna.⁶¹ Därmed är det troligt att ett företag avstår från en brottslig gärning förutsatt att sanktionsformen inger ett incitament att avstå.⁶²

⁵⁶ Prop. 1997/98:45, s. 518.

⁵⁷ Prop. 1997/98:45, s. 518; Karlmark (2009) s. 564 – 565; Prop. 2005/06:59, s. 45 – 46 och s. 63; Iseskog (2006) s. 36.

⁵⁸ BRÅ, Rapport 2006:5, s. 34; DS 2001:69, s. 43; Iseskog (2006) s. 36; BRÅ, Rapport 2008:23, s. 339.

⁵⁹ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19, s. 11.

⁶⁰ Prop. 2005/06:59, s. 19, s. 42 och s. 69; DS 2001:69, s. 28 – 30; Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 495.

⁶¹ SOU 1987:32, s. 440; du Rées (2004) s. 76 – 77; Miljöbrott jämförs ofta med ekonomisk brottslighet eftersom brottsmotivet ofta är att öka vinsten (Riksåklagarens rapport (1998) s. 7 – 8).

⁶² Karlmark och Bourner (2012) JT s. 505.

Den allmänpreventiva effekten vid miljöbrott förväntas uppkomma delvis informellt i form av reaktioner från samhället och marknaden.⁶³ Dessutom anses informella påföljder, inom miljö rätt, ha den bästa brottsavhållande effekten på näringsverksamhet. Negativ publicitet ses som en förutsättning för den informella effekten och kan således utgöra ett incitament att avstå från miljöbrott. Publicitet kan kopplas till normkunskap som en förutsättning för att uppfylla miljöstraffrättens preventiva syfte. Normkunskap innebär att det är känt vilket beteende som är förbjudet samt att det förbjudna beteendet straffas.⁶⁴ Publiciteten vid åtal är mer omfattande än vid företagsbot varför allmänhetens medvetenhet om miljöbrott påverkas olika beroende på sanktionsform. För fysiska personer som är bundna av viktiga kommersiella band och som har investerat i social status kan upptäckten av ett oetiskt handlingssätt få omfattande negativ påverkan på deras karriär och livsambitioner.⁶⁵ Företagsledare är mer benägna att undvika lagöverträdelse eftersom de vill förhindra negativ publicitet. Det personliga straffansvaret kan därför utgöra ett incitament att undvika miljöbrott, vilket minskar näringsidkarens ansvar ersätter det personliga ansvaret. Med beaktande av att kollektiv är mer riskbenägna än individer kan antas att risken för att brott genomförs i näringsverksamhet ökar när inget personligt ansvar utkrävs.⁶⁶

Likaså kan en straffprocess vara till nackdel för ett företag som är involverat. Du Rées forskning visat att skada på styrelsens och organisationens rykte och viktiga relationer, så som anställda, kunder och samarbetspartners, är ett mer effektivt straffhot mot företag än andra påföljder. För ett framtidsorienterat företag som har investerat i goodwill kan negativ publicitet få stora konsekvenser. Eftersom hotet om negativ publicitet minskar när åtal inte väcks finns en risk att incitamentet att undvika miljöbrott minskar. Därtill är en straffprocess mer stigmatiserande för en verksamhet än andra former av kontroll.⁶⁷ Det är således inte straffet eller den ekonomiska sanktionen i sig som verkar preventivt. Istället är det minskad försäljning och skadan på goodwill och på relationer till marknadsaktörer som är orsaken till att miljöbrott inte lönar sig.⁶⁸ Publicitetens informella verkan är dock

⁶³ Prop. 1985/86:23, s. 21; Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 503.

⁶⁴ Träskman (1992) s. 10; Du Rées (2004) s. 49 – 50 och s. 161 – 165

⁶⁵ SOU 1993:27, s. 256 – 257; Du Rées (2004) s. 160 – 165.

⁶⁶ Karlmark och Bourner (2012) JT s. 502 – 505; Du Rées (2004) s. 76 – 77 och s. 160 – 165; Prop. 2005/06:59, s. 42.

⁶⁷ du Rées (2004) s. 76 – 77 och s. 160 – 165; Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 505.

⁶⁸ du Rées (2004) s. 161 – 165.

beroende av att det finns en allmän miljömedvetenhet i samhället. Det kan ifrågasättas om allmänheten gör någon skillnad beroende på vilken etikett påföljden har. Onekligen har lagstiftaren markerat att det ansvar som riktas mot företag är av annan karaktär än ansvaret för fysiska personer genom att titulera ansvaret företagsbot istället för straff.⁶⁹

3 Empiri

3.1 Hypotes

Utifrån det teoretiska kapitlet har jag formulerat en hypotes gällande tillämpningen av åtalsprövningsregeln enligt 36 kapitlet 10 a § BrB i relation till den praktiska tillämpningen av företagsböter. Huruvida hypotesen är befogad prövas i intervjuerna som redovisas nedan (avsnitt 3.2). Samtliga intervjuade har fått besvara samma frågor. Frågeställningarna finns i bilaga A. Varje fråga bygger på ett eller flera citat från doktrin, artiklar eller förarbeten vilka återges i bilagan under varje frågeställning.

Hypotesen lyder:

En alltför omfattande tillämpning av åtalsprövningsregeln i 36 kapitlet 10 a § BrB, där företagsböter dominerar påföljdsvalet medan åtal väcks restriktivt, urholkar det individuella straffansvaret, minskar incitamentet att vidta miljöförbättrande åtgärder och hotar rättsäkerheten.

3.2 Resultatredovisning av intervjuer

3.2.1 Intervju med Mats Palm och Lotten Loberg⁷⁰

Att företagsboten dominerar påföljdsvalet är något Mats Palm, chefsåklagare på REMA, och Lotten Loberg, arbetsmiljöåklagare på REMA, ser positivt på. En effektiv tillämpning prioriteras i REMA:s verksamhet. Palm beskriver effektivitet som ” rättsäker hantering i enlighet med lagstiftarens intentioner”. De bekräftar att tillämpningen av företagsbot har mer än fördubblats sedan reformen 2006 vilket de anser är förenligt med lagstiftarens vilja.

⁶⁹ Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 502 – 503; BRÅ, Rapport 2006:05, s. 43 – 45; DS 2001:69, s. 28.

⁷⁰ Gemensam intervju på REMA den 15 maj 2013 – Ljudfil finns tillgänglig på begäran. Sammanställningen av intervjun har godkänts av de intervjuade.

Att företagsboten är ett effektivt styrmedel är de överrens om. De upplever att ett hot om klander direkt riktat mot näringsidkaren inger ett starkt incitament att agera lagenligt eftersom verksamheter inte överhuvudtaget vill synas i rättsliga sammanhang, oberoende av påföljdsval. Palm och Loberg ser inte några tecken på att fysiska personer slutar att ta sitt miljörättsliga ansvar som en följd av att enbart företagsbot utdöms. Båda bekräftar att publiciteten är mer omfattande vid straffprocesser än för strafföreläggande och företagsbot men hänvisar till att lagstiftarens syfte med företagsbotsreformen var att öka sanktioneringen mot företag. Palm menar att frågan om publicitet är en lagförings- och effektivitetsfråga och inte en fråga om reglernas tillämpning. Palm och Loberg tror inte att den lägre publiciteten riskerar att företagsboten blir en anonym påföljd. Mediala påtryckningar i kombination med interna påtryckningar inom företaget eller en koncern får en med straff jämförbar allmänpreventiv effekt.

Gällande åtalsprövningsregeln omfattning betonar Palm att det är viktigt att man utvärderar hur aktuellt regelverk tillämpas. Tillämpningen är rättsäker när den sker i enlighet med lagstiftarens vilja. Åklagare ska därför hela tiden förhålla sig till förarbetena. För en korrekt tillämpning är det viktigt att varje bedömning enligt 36 kapitlet 10 a § BrB sker individuellt så att åtal och individuellt ansvar alltid övervägs. Vi kommer även in på grunderna för att väcka åtal enligt aktuell regel. Loberg tycker att rationella beslut inom en verksamhet bör kunna föranleda att åtal är påkallat ur allmän synpunkt i och med misstanke om medveten oaktsamhet. Båda framhåller dock att man p.g.a. bevisvårigheter sällan kan visa annan skuld än oaktsamhet. Fall som resulterar i åtal anges vara fall av grövre brottslighet.

För att komma till rätta med den bristande praxisen inom miljörätten har REMA ramställt egna riktlinjer vilka har tagits upp som referensmaterial hos domstolarna, som ofta hänvisar till deras bedömningsmaterial i sina domar, säger Palm. Han menar att man uppnått en enhetlig och rättsäker tillämpning av reglerna, trots brist på praxis. Som exempel på brister i tillämpningen av de aktuella reglerna nämner Palm och Loberg det låga straffvärdet, bristen på ett företagsbotsregister samt bristen på resurser inom polisväsendet. Som exempel anger Palm att återfall får en skärpande effekt rent slumpmässigt beroende på åklagarnas goda

minne. Angående polisväsendet efterfrågar Palm en satsning på ökade resurser och en ny struktur inom polisen där miljöutredarna arbetar uteslutande med miljöbrott. I dagsläget får man kämpa för resurserna och för att miljöbrotten ska prioriteras, säger Palm. Gällande det låga straffvärdet anser Palm att det kan kritiseras, dels eftersom fler brott hade kunnat leda till åtal om strängare straff utdöms, dels eftersom han generellt efterfrågar en strängare syn på miljöbrottslighet. Även företagsboten blir låg till följd av att domstolarna utdömer låga böter. Båda anser att en förändring av straffvärdesnivåerna bör ske successivt eftersom praxis grundar sig i en tradition hos domstolarna. Palm ser dock en antydning till strängare straff och även en ökad tendens för fällande dom vid miljöbrott, även om det fortfarande är svårt att övertyga domstolen.

3.2.2 Intervju med Helena Eckerrot-Flodin⁷¹

Helena Eckerrot-Flodin, miljöåklagare, inleder med att anföra att hennes uppfattning är att åtalsprövningsregeln tillämpas alltför omfattande. Hon ser en risk med att ansvarsfrågan inte utreds. Som skäl till varför individuellt ansvar bör utredas anger Eckerrot-Flodin att straffrättsligt ansvar är mer avhållande eftersom det pekar ut och preciserar ansvar. Vidare anger hon att utredningen har ett egenvärde i och med att man belyser ansvarsfrågor inom företag. I längden skulle det bli lättare att utkräva straffrättsligt ansvar inom företag samtidigt som företagen skulle komma att strukturera ansvaret bättre och tydligare. En annan risk anser hon vara att man missar allvarigare former av skuld såsom uppsåt.

En annan aspekt som Eckerrot-Flodin tar upp är att brott fortfarande måste styrkas vid en företagsbotutredning och ställer sig frågande till varför man skulle avhålla från att utreda vem som begick gärningen. I dagsläget finns en risk att företag accepterar företagsbot för att slippa utredningar och därmed individuellt ansvarstagande. Eckerrot-Flodin anser att en ekonomisk sanktion dessutom inte kan jämföras med personligt klander, särskilt som företagsboten tillämpas med lågt straffvärde. Hon ställer sig dock inte negativ till företagsboten som institution. En kombination mellan företagsbot och straffrättsligt ansvar anser hon skulle ge den bästa avskräckande effekten.

⁷¹ Telefonintervju den 15 maj 2013 – Ljudfil finns tillgänglig på begäran. Sammanställningen av intervjun har godkänts Helena Eckerrot-Flodin.

Eckerrot-Flodin understryker att ribban för oaktsamhet ligger högt. Företag har en omfattande skyldighet att granska sin verksamhet samt att känna till lag och branschpraxis. Därför bör en gärning kunna härledas till uppsåt eller grov oaktsamhet i större omfattning. Å ena sidan säger hon att beviskraven ställs högre för miljömål än för övrig straffrätt i och med att domstolen ofta kräver att skada kan påvisas trots att straffbuden enbart innehåller faredelikt. Å andra sidan anser Eckerrot-Flodin att det inte är svårt att utreda ansvar. Istället finns det en tendens hos lagstiftaren att inte vilja döma individuellt ansvar för miljöbrott och företagsboten ser hon som ett sätt att komma runt utdömande av individuellt ansvar. ”Det ser ut som man vidtar åtgärder fast man inte gör det” säger Eckerrot-Flodin. Vill man utkräva individuellt ansvar kan man gå till väga som på ekosidan där individuellt ansvar utkrävs noterar hon. Där identifieras vem som är ansvarig för en viss åtgärd eller uppgift inom företaget, de döms och får ta ansvar.

Till följd av den aktuella tillämpningen vill Eckerrot-Flodin se över lagstiftningen och belysa att ansvarsfrågan går att utreda. Åtalen anser hon måste öka, eventuella tillämpningsproblem kan lösas genom att man studerar hur man går till väga vid ekobrott. Bristen på praxis och att åklagarna istället skapar sina egna riktlinjer anser Eckerrot-Flodin vara negativt ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom detta bedömningsmaterial inte har samma dignitet som praxis.

3.2.3 Intervju med Stefan Karlmark⁷²

Stefan Karlmark, f.d. vice chefsåklagare på REMA, är kritisk till hur miljöretten tillämpas idag och beklagar sig över att rättsämnhället tar alltför lätt på miljöbrott, att miljöfrågor bortprioriteras och miljön blir lidande. Karlmark inleder med ett konstatera att premisserna i min hypotes är sanna. På eget initiativ drar han paralleller till sina erfarenheter från samtal med representanter från näringslivet. Företagsboten har ingen styrande effekt utan ses enbart som en extra skatt säger han. Med en hänvisning till du Rées avhandling⁷³ förklarar han att företagsboten inte har samma allmänpreventiva verkan som straff. Han är

⁷² Telefonintervju den 16 maj 2013 – Ljudfil finns tillgänglig på begäran. Sammanställningen av intervjun har delgets Stefan Karlmark.

⁷³ du Rées (2004): *Miljöbrott, myndighet och marknad – en studie om miljöstraffrätt och allmänprevention*.

enig med du Rées i hennes slutsats att informella sanktioner har den bäst styrande effekten inom miljöstraffrätten. Dessa förutsätter negativ publicitet som i sin tur förutsätter att man väcker åtal, fastslår han. I dagsläget köper företag sig fria från ansvar genom strafföreläggande, i och med att det är billigare än en förlust av goodwill.

Karlmark lyfter fram flera argument till varför det är viktigt att väcka åtal och till varför han anser att man bör ta bort eller kraftigt modifiera 36 kapitlet 10 a § BrB. Sett utifrån rättsäkerhet och rättsutveckling tycker han att praxis ska etableras av domstolen och inte överlämnats till åklagarna. På grund av att miljöbrott är mångfacetterade menar Karlmark att det är av särskild vikt att rekvisiten och rättsläget får bedömas i domstol. Till skillnad från exempelvis fortkörning, som ofta bara har en bedömningsfaktor, varierar miljöbrott ansevärt med en mängd olika rekvisit som måste utredas och bedömas, varför domstolen måste få en chans att analysera rättsfrågorna. Karlmark anser att det idag finns flera tveksamheter i miljörätten som bör prövas i domstol eftersom praxis kommer att bli otillräcklig om åklagarna enbart väcker åtal när de nästintill kan räkna med fällande dom. Dessutom framhåller han att kompetens på miljörett har ökat i domstolarna.

Vidare behöver åklagarna träna tillägger han. En miljöåklagare hanterar generellt en större variation ärenden än andra åklagare p.g.a. miljörettens komplexitet varför kunskap och erfarenhet är särskilt viktigt. Genom att väcka åtal kommer åklagare att erhålla nödvändig kompetens för att kunna styra och utveckla miljöstraffrätten. Av effektivitetsskäl kan det dock vara lockande med alternativa påföljder till åtal eftersom åklagarna vid företagsbot slipper processen kring en domstolsförhandling. Karlmark menar att det förekommer att åklagare föreslår strafföreläggande för att effektivisera systemet.⁷⁴ Om åklagarna kan tjäna på ett effektivt system blir deras bedömningar mindre trovärdiga. För det tredje är en domstolsprövning är viktig för att identifiera brister i lagstiftningen säger Karlmark.

⁷⁴ Fenomenet jämför Karlmark med att köpslå om påföljderna något han liknar vid plea bargaining i USA vilket innebär att åklagaren och försvaret förhandlar om åtalet. Åklagaren kan föreslå ett åtal gällande ett mindre allvarligt brott eller en mindre bestraffande påföljd mot att den misstänkte erkänner sig skyldig. Se Saltzburg m.fl. (1994) s. 59 – 60.

Slutligen tar Karlmark upp att man utesluter flera andra möjligheter att agera mot miljöbrottslingar när man inte utreder något individuellt ansvar. Exempelvis kan man inte utdöma näringsförbud eller neka tillstånd till miljöfarlig verksamhet eftersom man inte kan följa upp vem som har misskött sig. Ett register på utdömda företagsbot hade inte åtgärdat detta problem, eftersom ett register inte skulle ange vilken fysisk person som har begått en klandervärd gärning. Visserligen anser han att ett register skulle vara fördelaktig vid företagsbotens beloppsbestämning men framhäver också att det är viktigt att beakta att boten ska få en repressiv verkan för företaget. Beloppet måste vara anpassat till företaget för att få effekt anser Karlmark, som tillägger att miljöbrott idag lönar sig för företagen. Karlmark anser att åklagarna åberopar för låga företagsböter och att de måste ta till i överkant för att öka straffvärdet. Han påpekar även att bristen på praxis innebär att beloppen inte har fastställts i domstol varför åklagarna torde ha ett utrymme för att åberopa högre böter.

4 Avslutning

Kapitel 4 inleds med en diskussion kring mina frågeställningar samt om huruvida min hypotes är befogad eller inte. Därefter följer mina slutsatser inom vilka jag, i all ödmjukhet, ger rekommendationer för hur man bör förhålla sig till aktuellt regelsystem.

4.1 Analys

Ett ständigt återkommande ord i de källor jag studerar för min uppsats är effektivitet. Såväl miljöstraffrättens kriminalisering som företagsbotssystemets utveckling tycks bygga på en tankar om effektivt. Frågan är vilken innebörd ordet har i de olika sammanhangen. Ska miljöstraffrättens effektivitet bedömas utifrån hur många som sanktioneras eller utifrån hur många som avhålls från brott? Företagsbotssystemets ändamål och syfte förefaller mig motstridigt miljöbalkens ändamål och syfte. Därtill har företag en egen uppfattning av effektivitetsbegreppet där även vinstmaximering ingår.

Jag ifrågasätter inte att påföljdssystemet tillämpas lagenligt eller att rättstillämpningen förhåller sig till lagstiftarens vilja utifrån de förutsättningar som är angivna i bestämmelsen. I enighet med Palm och Loberg anser även jag att man i lagmotiven till företagsbot-reformen åsyftade en ökad sanktionering av företag. Inte lika självklart är att lagstiftaren efterfrågade en så pass begränsad åtalsplikt som dagens regelverk innebär i praktiken. Tillämpningsrekvisiten har istället medfört att möjligheterna till åtal begränsas. Förarbetena till 36 kapitlet 10 a § BrB anger att åtalsprövningsregeln ska utgöra ett begränsat undantag till åtalsplikten. Praxis på miljöstraffrättens område tillåter dock en betydligt mer omfattande tillämpning än vad som kan anses förenligt med förarbetena. Till följd tillämpningen av åtalsprövning har det individuella straffansvaret i stor utsträckning ersatts av företagsbot.

Det råder ingen tvekan om att företagsboten är den dominerande påföljden vid miljöbrott, antingen genom talan i domstol eller, som i de flesta fall, genom att åklagaren utfärdar ett straffföreläggande. Talan om företagsbot kan föras för nästintill alla miljöbrott eftersom dessa i stor utsträckning kan härledas till näringsverksamhet. Det är nämnvärt att det räcker med en möjlighet att föra talan om företagsbot för att aktivera undantaget från åtalsplikten. Skulle domstolen vid talan om företagsbot finna att gärningen var en abnormhandling utan anknytning till verksamheten utdöms inte heller någon företagsbot.

Åtal väcks i begränsad omfattning vilket kan relateras till att den stora majoriteten miljöbalksbrott faller under tillämpningsområdet för åtalsprövning enligt 36 kapitlet 10 a § BrB. Oaktsamhet närmast presumeras föreligga vid miljöbrott inom näringsverksamhet. Därmed uppfylls oaktsamhetsrekvisitetet i 36 kapitlet 10 a § BrB och åtal anses inte påkallat ur allmän synpunkt på denna grund. Som en följd utreds sällan andra ansvarsgrunder. Eftersom företag anses ta rationella beslut vill jag ifrågasätta att oaktsamhet bedöms föreligga i så stor utsträckning. Beslutstagaren kan exempelvis ha varit likgiltig eller medvetet oaktsam i förhållande till effekten. Likgiltighet skulle kunna leda till att miljöbrottet faller utanför 36 kapitlet 10 a § BrB:s tillämpningsområde i och med misstanke om uppsåt. Medveten oaktsamhet skulle kunna föranleda att åtal anses påkallat ur allmän synpunkt. Eckerrot-Flodin och Loberg fick bemöta min skepticism. Båda framhöll att

rationella beslut inom näringsverksamhet bör kunna bedömas som uppsåtliga eller åtminstone medvetet oaktsamma beslut. Vidare leder utdömandet av ett lågt straffvärde för miljöbrott dels till att bötesrekvisitet i åtalsprövningsregeln uppfylls i stor utsträckning, dels till att åtal inte anses påkallat ur allmän synpunkt, eftersom ingen annan påföljd än böter bör komma ifråga. Den vanligaste grunden för åtal enligt 36 kapitlet 10 a § BrB anges vara grövre brottslighet. Palm och Letten angav att fallen torde vara få eftersom det krävs mycket för att domstolen ska beakta ett miljöbrott som grovt. Ingenting tyder på att åtal är påkallat ur allmän synpunkt i någon nämnvärd omfattning utifrån övriga åtalsgrunder i 36 kapitlet 10 a § BrB. Därtill föreligger en viss åtalsrestriktivitet hos miljöåklagare.

Positivt är att företagsbotsreformen har medgett en ökad sanktionering av företag som begår miljöbrott. Företagsboten har visat sig effektiv i den aspekten att man inte behöver identifiera någon gärningsman. Jag ställer mig dock tveksam till om företagsboten som enda sanktion får den eftersträlvade preventiva effekt som miljöbalkens kriminalisering åsyftar. Allt tyder på att det är den negativa publiciteten i samband med en straffprocess som genererar de faktiska negativa konsekvenserna vid en lagöverträdelse. Publiciteten är mindre vid företagsbot än vid åtal varför de informella påföljderna kan utebli. Palm och Lotten hävdar dock motsatsen. Vilken befogenhet chefsåklagaren för REMA har att officiellt ifrågasätta effektiviteten och ändamålsenligheten av sin verksamhet bör beaktas. Därtill bör man uppmärksamma att du Rées avhandling om miljöstraffrätt och allmänprevention⁷⁵ inte behandlar, eller ens kunnat beakta, företagsböter enligt nuvarande reglering. Forskning på området ger inte klarhet i frågan och sett till mina intervjuade står ord mot ord. Den bristande översynen av insatser för att komma åt vinster i brottslig verksamhet har kritiserats av Riksrevisionen.⁷⁶

Min uppfattning är att företagsboten är en anonym påföljd och att åtalsprövning leder till att även det individuella ansvaret förblir anonymt. Den brottsavhållande effekt som ett individuellt utpekande innebär kan gå förlorad om inget individuellt ansvar utkrävs och systemet riskerar därmed att förlora sin avskräckande effekt. För att systemet ändå ska uppfylla sitt allmänpreventiva syfte krävs att en sanktion med likvärdig brottsavhållande

⁷⁵ du Rées (2004): *Miljöbrott, myndighet och marknad – en studie om miljöstraffrätt och allmänprevention*.

⁷⁶ RiR 2010:26, s. 11 samt se rapporten i sin helhet.

effekt träder in i dess ställe. Eftersom miljöbrott ofta innebär en kostnadsbesparing för näringsidkaren kan företagsboten avgöra om den brottsliga gärningen kan generera vinst i verksamheten. Då företagsboten håller ett genomsnittligt lågt värde torde den inte själv inge incitamentet att agera lagenligt. Snarare finns en antydning till att företag godtar ett strafföreläggande för att undvika en eventuellt kostsam rättegång och den negativa publicitet som en rättsprocess kan innebära. Domstolen får aldrig möjlighet att utreda verksamhetens faktiska skuld eller oskuld.

Återfallsstatistiken om tio procent talar för att företagsboten inte har en individualpreventiv effekt. Även om tio procent återfall inom fyra år tycks lite ska man dock särskilt beakta att företag och företagsledare generellt inte lever kriminella livsstilar. Tvärt om värnar de om sitt anseende och goodwill eftersom deras kommersiella förutsättningar ofta grundar sig i goda relationer till marknadens aktörer. Den presenterade statistiken kan dock ifrågasättas i och med avsaknaden av ett enhetligt och officiellt register. Dessutom saknas källa till den angivna återfallsstatistiken som framförs i Karlmarks och Bourner artikel.⁷⁷ Det rådet däremot samförstånd om att återfall endast slumpmässigt uppmärksammas vilket innebär att det sannolikt inte beaktas vid företagsbotens beloppsbestämning.

En annan aspekt är att företagsboten må vara en framgångsrik sanktionsmöjlighet i de fall man inte *kan* utdöma individuellt ansvar. Däremot finns anledning att ifrågasätta systemet om företagsboten ersätter individuellt ansvar i de fall man *kan* men *underlåter* att utreda individuellt ansvar. Enligt Helena Eckerrot-Flodin bygger bevisvårigheterna på ovilja snarare än på att det är omöjligt. Ekobrottsbekämpningen visar att man kan identifiera och utdöma ansvar inom företag. Jag har inte stött på någon ovilja, tvärt om har jag fått uppfattningen att miljörettsliga aktörer är drivna i sina uppdrag, men jag har observerat en viss acceptans av hur reglerna tillämpas. Mats Palm vill exempelvis se en gradvis höjning av straffvärdet med hänvisning till traditioner inom domstolsväsendet medan Karlmark anser att försiktigheten är obefogad. Enligt Karlmark är praxis för otillräcklig för att vara styrande samt anser han att det är upp till åklagarna att bryta gamla tillämpningsmönster.

⁷⁷ Karlmark och Bourner (2012) JT, s. 500.

En domstolsprövning har ett värde i sig genom att allmänheten får full insyn och kan ta del av det slutliga beslutsunderlaget. Transparens är en av grundpelarna i det svenska rättssystemet och krävs för att rättstillämpningen ska vara trovärdig. När man gör undantag från åtalsplikten, som är en grundläggande princip inom straffrätten, bör eventuellt en motivering finnas tillgänglig. Varken strafföreläggande eller företagsbot bidrar till rättsutvecklingen i samma utsträckning som en fällande dom eftersom de inte resulterar i vägledande praxis. Därjämte innebär åtalsprövning en kvalificerad juridisk bedömning. Rekvisiten som uppställs i 36 kapitlet 10 a § BrB bör rimligen prövats och bedömts av en domstol. REMAS interna riktlinjer leder till en mer enhetlig tillämpning och innebär även viss förutsebarhet. Åtal är dock en förutsättning för att REMA:s interna bedömningsmaterial ska få samma rättsliga betydelse som praxis, eftersom praxis är en erkänd rättskälla, vilket myndigheters interna bedömningsmaterial inte är. De motgångar jag har stött på i arbetet med denna uppsats kan alla härledas till en brist på tillämpningsfakta. Statistiken är antingen obefintlig eller motstridig. Inget register över utdömda företagsböter existerar. För min uppsats begärde jag ut beslut med grund i 36 kapitlet 10 a § BrB från åklagarmyndigheten, men utan resultat.⁷⁸ Tilläggsvis angav Palm och Loberg att besluten normalt inte motiveras.

4.2 Slutsatser

Jag vill inte gå så långt som att ifrågasätta företagsboten som institution. Tvärtom ser jag det som positivt att sanktionera näringsidkare för brott inom deras verksamhet i syfte att påverka verksamhetsutövare att undvika lagöverträdelser. Min slutsats är att tillämpningen av aktuella regler inte överensstämmer med miljöstraffrättens ändamål och syfte, särskilt med beaktande av att miljöbalkens straffbud motiveras av allmänpreventiva skäl. Enligt min tolkning bör aktuella regler utvärderas och granskas dels utifrån den praktiska tillämpningen av lagstiftningen, dels utifrån lagstiftningen i sig. Min mening är att de brister som identifierats kan knytas till förslag om lösningar som grundar sig i en översyn av antingen tillämpningen eller lagstiftningen. I följande stycken presenterar jag mina rekommendationer.

⁷⁸ Efter omfattande mail och telefonkontakt med registratören vid REMA fick jag slutligen ta del av två beslut vilka båda saknade motivering. Deras arkivering av beslut med grund i 36 kapitlet 10 a § BrB är enbart elektroniskt varför jag inte kunde ta del av besluten på egen hand. Vid begäran kan jag presentera underlag för bristen på tillgänglighet på relevanta beslut.

Mycket talar för att brister i tillämpningen har sin grund i synen på miljöbrott och attityder inom miljöstraffrätten. Domstolarna bör höja sanktionssträngheten för både straff och företagsboten så att utdömda belopp i större utsträckning överensstämmer med miljöstraffbudens straffvärde. Karlmark vill att åklagare tar initiativ till att styra innehållet i gällande rätt genom att väcka fler åtal, yrka på högre företagsbot och väcka åtal om strängare straff. Jag anser att min uppsats ger grund för att man bör sträva efter att väcka åtal i större omfattning oberoende om åklagarnas restriktiva åtalsbenägenhet beror på bevissvårigheter eller höga beviskrav från domstolen. Ifall Karlmark har fog för sin åsikt att övning ger färdighet samt om Eckerrot har fog för att bevissvårigheterna kan bearbetas bort eller rent av är en myt tror jag att det innebär förlust för miljöstraffrätten att prioritera bort det individuella ansvaret.

Därtill bör mer resurser avsättas för miljöbrott. Nära relaterat till ett behov av mer resurser är Palms efterfrågan av fredade miljöbrottsutredare inom polisen. En satsning inom polisen skulle kunna bidra till att fler miljöbrott leder till åtal och till att fler döms i domstol. Jag anser att REMA:s verksamhet är ett bra exempel på en miljörensning inom åklagarväsendet. Gällande andra aktörer inom miljöstraffrätten anser jag att det är märkligt att centrala myndigheter inom rättstillämpningen inte har enats om definitionen av ett sådant grundläggande juridiskt begrepp som lagföring. Myndigheternas skilda begreppsbildning skapar motstridig statistik och, enligt mig, en minskad trovärdighet till påföljdssystemet. Vidare bör ett företagsbotregister upprättas för att följa upp hur systemet tillämpas och för att man vid beloppsbestämningen ska kunna ta hänsyn till återfallshistorik. Jag tror även att registreringen som sådan skulle få en avskräckande funktion i och med att företag inte vill bli märkta som miljöbrottslingar.

Möjligheterna att väcka åtal bör öka. En modifiering av aktuell lagstiftning kan vara ett alternativ. Åklagare bör ha möjlighet att skaffa sig erfarenhet genom att processa mer i miljömål och företagsansvaret bör prövas och utredas i domstol med ekobrottsmålen som förebild. I och med att straffrättsligt ansvar kan utkrävas i företag på ekobrottsidan finns inte skäl att underlåta denna möjlighet inom miljöstraffrätten. Särskilt som forskning talar för att straffrättsliga processer har den främsta allmänpreventiva effekten. Dessutom aktiveras

andra rättsmedel genom utdömning av individuellt ansvar. Exempelvis krävs att en fysisk person identifieras för att tidigare lagöverträdelser ska kunna beaktas vid tillståndsprövning för miljöfarlig verksamhet eller för ett eventuellt näringsförbud. Det bör även övervägas om företagsboten ska ha en vinsteliminierande funktion, samt om man vid beloppsbestämningen även ska ta hänsyn till verksamhetens ekonomiska förutsättningar för att stärka företagsbotens avskräckande funktion. Jag har svårt att se hur en schablonisering av företagsböterna är förenlig med att företagsboten ska bedömas individuellt, exempelvis med beaktande av den skada, fara eller grad av åsidosättande som gärningen inneburit.

Slutligen kan brister i rättsäkerheten identifieras. Å ena sidan bidrar REMA:s riktlinjer med viss klarhet då domstolsväsendet erkänt och tillämpar materialet, enligt Palm. Å andra sidan är vidtagna åtgärder troligen inte tillräckliga utifrån de skäl jag framförde i föregående avsnitt (4:1 sista stycket). Dessutom är domstolsprocessen till för att identifiera brister i gällande rätt. Sett till miljöbrottens variation och mångfacetterade uppbyggnad bör rimligen domstolsväsendet få möjlighet att göra kvalificerade utredningar om miljöstraffrättens tillämpning, däribland bör rekvisiten i aktuella bestämmelser prövas. Dessutom bör, som tidigare nämnt, även en från domstolsväsendet oberoende källa granska företagsbotens ändamålsenlighet. Det som var tänkt som ett undantag tillämpas i dag som en huvudregel. Eftersom åtalsprövningsregeln fick en annan effekt än den av lagstiftaren efterfrågade har troligen inte de risker och konsekvenser som den faktiska praktiska tillämpningen innebär utvärderats eller utretts. En undersökning bör därför syfta till att utreda tillämpningens ändamålsenlighet, samt hur man ska uppnå ett sanktionssystem som överensstämmer med miljöbalkens ändamål och syfte.

5 Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1987:32	För en bättre miljö
SOU 1993:27	Miljöbalk
SOU 1997:127	Straffansvaret för juridiska personer

Propositioner

Prop. 1985/86:23	Om ändringar i brottsbalken m.m. (företagsbot)
Prop. 1997/98:45	Miljöbalk
Prop. 2005/06:59	Företagsbot
Prop. 2005/06:182	Miljöbalkens sanktionssystem, m.m.

Departements skrivelser

Ds 2001:69	Företagsbotsutredningen
------------	-------------------------

Litteratur

du Rées Helena (2004): *Miljöbrott, myndighet och marknad – en studie om miljöstraffrätt och allmänprevention*, ak. Avh., Akademitryck, Stockholm. [Cit. du Rées (2004)]

Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik, Boman Robert (1998): *Rättegång, häfte fem*, Norstedts Juridik AB, Stockholm. [Cit. Ekelöf m.fl. (1998)]

Ieskog Tommy (2006): *Företagsbot – en sanktion vid brott i näringsverksamhet*, Thomson Fakta AB, Stockholm. [Cit. Ieskog (2008)]

Jareborg Nils och Zila Josef (2010): *Straffrättens påföljdslära*, uppl. 3, Norstedts Juridik AB, Stockholm. [Cit. Jareborg och Zila (2010)]

Jönsson Sverker (2004): *Straffansvar och modern brottslighet*, ak. Avh., Iustus förlag, Uppsala. [Cit. Jönsson (2004)]

Karlmark Stefan (2009): *Miljö rätt ur ett straffrättsligt perspektiv*, uppl. 3, Norstedts Juridik AB, Stockholm. [Cit. Karlmark (2009)]

Kågeson Per (2001): *Miljövård till vilket pris*, Naturvårdsverkets förlag, Stockholm. [Cit. Kågeson (2001)]

Saltzburg a. Stephen, Diamond L. John, Morawetz H. Thomas (1994): *Criminal Law – Cases and materials*, The Michie Company law Publishers, Virginia. [Cit. Saltzburg m.fl. (1994)]

Träskman Per Ole (1992): *Miljöbrott och kontroll av miljöbrottslighet*, Helsingfors universitetet, institutionen för straff- och Processrätt. [Cit. Träskman (1992)]

Träskman Per Ole (2002): *Straffättens förutsättningar och begränsningar som styrmedel av miljöskadligverksamhet*, Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap, årg. 89, nr. 1. [Cit. Träskman (2002)]

Träskman Per Ole (2010): *Miljöstraffrätten – miljökontroll, miljöbrott och brottspåföljder*, Norstedts Juridik AB, Stockholm. [Cit. Träskman (2010)]

Warling-Nerep Wiweka (2010): *Sanktionsavgifter – särskilt i näringsverksamhet*, Norstedts Juridik AB, Stockholm. [Cit. Warling-Nerep (2010)]

Zila Josef (1992): *I stället för straff*, Juristförlaget JF, Stockholm. [Cit. Zila (1992)]

Artiklar

Karlmark Stefan (2003): *Miljöstraffrätten i framtiden*, Ny Juridik, Nr 4, s. 51 – 69. [Cit. Karlmark (2003) NJ]

Karlmark Stefan (2004): *Är miljöbalkens straffbestämmelser ändamålsenliga?* Juridisk Tidsskrift, Nr. 1, s. 230 – 248. [Cit. Karlmark (2004)]

Karlmark Stefan (2006): *Miljöstraffrätten i förvandling*, Ny Juridik, Nr 2, s. 41 – 61. [Cit. Karlmark (2006) NJ]

Karlmark Stefan och Bournier Charlotte (2012): *Är företagsboten ändamålsenlig vid miljöbrottslighet?*, Juridisk Tidsskrift, Nr 2, s. 495 – 506. [Cit. Karlmark och Bournier (2012) JT]

Wennerberg Suzanne (2003) *Är kriminalisering en relevant metod för den kommersiella rättens efterlevnad?*, Juridisk Tidsskrift, Nr 3, s. 599 – 607. [Cit. Wennerberg (2003) JT]

Wik Cicci (2010): *Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömål – ny organisation dubbelt så effektiv*, Miljö och hälsa nr. 4, s. 6 – 7. [Cit. Wik (2010) Miljö och hälsa]

Rapporter, övriga betänkanden

Brottsförebyggande Rådet (2002): Rapport 2002:10, *Miljöstraffrätt i praktiken – En studie av rättstillämpningen*. [Cit. BRÅ, Rapport 2002:10]

Brottsförebyggande Rådet (2006): Rapport 2006:05, *Är vi bra på miljöbrott?*. [Cit. BRÅ, Rapport 2006:05]

Brottsförebyggande Rådet (2008): Rapport 2008:23, *Brottsutvecklingen i Sverige fram till 2007*. [Cit. BRÅ, Rapport 2008:23]

Riksrevisionen (2010): RiR 2010:26, *Statens insatser för att komma åt vinster från brottslig verksamhet*. [Cit. Riksrevisionen, RiR 2010:26]

Rikspolisstyrelsen/Åklagarmyndigheten (2010): *Strategier mot miljöbrott*. [Cit. Rikspolisstyrelsen/Åklagarmyndigheten (2010)]

Riksåklagarens rapport: Effektivare miljöbrottsbekämpning (1998). [Cit. Riksåklagarens rapport (1998)]

Åklagarmyndighetens beslut (2008-10-23): *Inrättande av en nationell åklagarkammare för bekämpning av miljö- och arbetsmiljöbrott*. [Cit. Åklagarmyndigheten, beslut 2008-10-23]

Åklagarmyndigheten (2011): RättsPM 2006:19, Uppdaterad maj 2011, *Företagsbot*. [Cit. Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:19]

Åklagarmyndigheten (2013): Årsredovisning 2012. [Cit. Åklagarmyndighetens årsredovisning 2012]

Åklagarmyndigheten (2013): *Företagsbot och straff - riktlinjer avseende belopp och straffmätning vid miljö- och arbetsmiljöbrott*, löp nr. 3. [Cit. Åklagarmyndigheten, (2013) löp nr. 3]

Elektroniska källor

Greberg Ann-Sophie, *Fredagsintervju med Mats Palm*, InfoTorg, publicerad den 13 november 2009: www.infotorgjuridik.se/premium/mittjuridiken/article139744.ece?format=print. [Cit. Greberg (2009) InfoTorg]

SvD Nyheter, *Färre miljömål leder till åtal*, Stockholm TT, publicerad den 27 september 2007. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/farre-miljobrott-leder-till-atal_198415.svd. [Cit. SvD Nyheter (2007)]

Taubert Lars-Erik och Magnusson Örjan, *Miljöbrott kan löna sig*, SvT Nyheter, Publicerad den 8 mars 2012: <http://www.svt.se/nyheter/sverige/miljobrott-kan-lona-sig>. [Cit. Taubert och Magnusson (2012) SvT Nyheter]

Muntlig källa

Helena Eckerrot-Flodin, Miljöåklagare	2013-05-15
Lotten Loberg, Arbetsmiljöåklagare	2013-05-13
Mats Palm, Chefsåklagare, REMA	2013-05-13
Stefan Karlmark, f.d. vice chefsåklagare vid REMA	2013-05-16

Bilaga A

1. Finns det en antydning till att åtalsprövningsregeln i kapitel 36 § 10 a BrB omfattar fler gärningar än vad som var åsyftat?

”Idag är straffet för en oaktsam överträdelse av miljöbalkens regler i händelse av en fällande dom regelmässigt ett bötesstraff, varför utrymmet för en företagsbot utan ett samtidigt åtal mot en person är mycket stort.”

- S. Karlmark (2006) *Miljöstraffrätten i förvandling*, Ny Juridik nr 2, s. 41.

2. Hur resonerar ni kring rekvisitet ”påkallat ur allmän synpunkt” enligt 36:10 a BrB?
3. Har praxis från Högsta domstolen bidragit till att alternativa påföljder prioriteras för att undvika ogillade åtal?

”En orsak till de sjunkande siffrorna är att många åklagare gått på pumpen i domstolarna, säger chefsåklagare Mats Palm vid riksåklagarens miljöbrottsenhet i Malmö till TT. Efter en del rättsfall i Högsta domstolen har åklagarna blivit mer restriktiva med att väcka åtal.”

- SvD Nyheter, 5 februari 2007, *Färre miljösmål leder till åtal*, från Stockholm TT.

4. Anser ni att det finns någon risk för att företagsboten urholkar det individuella straffansvaret?

”Det personliga ansvaret för miljön har i mycket stor utsträckning ersatts med en företagsbot för NI. För en vd eller annan i företagsledande ställning innebär det personliga ansvaret att de riskerar sitt arbete om de ådrar företaget negativ publicitet. Det personliga straffansvaret utgör därför ett starkt incitament för att vederbörande försöker åstadkomma en god miljö. Genom att det personliga ansvaret ersatts med ett ansvar för NI har incitamentet försvagats.”

- S. Karlmark och C. Bourner (2012): *Är företagsboten ändamålsenlig vid miljöbrottslighet?*, JT, Nr 2, s. 502.

”Svea hovrätt m.fl. menar att de kriminalpolitiska konsekvenserna av att införa ett system som kan resultera i att det individuella ansvaret tunnans ut och att individer inte behöver ta straffrättsligt ansvar för sina egna brottsliga handlingar inte bör underskattas.”

- Prop. 2005/06:59 s. 43.

”Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att de föreslagna reglerna om strafföreläggande och åtalsprövning riskerar att medföra att det personliga ansvaret inte utreds och att gärningsmannen inte åtalas och döms...”

- Prop. 2005/06:59 s. 51.

5. Uppfattar ni företagsboten som ändamålsenlig inom miljöstraffrätten sett ur ett allmän- och individualpreventivt perspektiv?

”Då hänsyn inte tas till verksamheten vid fastställandet av företagsbotens storlek kan NI göra en ekonomisk vinst på sin brottsliga verksamhet. Man går därmed miste om kopplingen att ”[d]en viktigaste drivkraften för den som ägnar sig åt ekobrott är att berika sig ekonomiskt”

- S. Karlmark och C. Bourner (2012): *Är företagsboten ändamålsenlig vid miljöbrottslighet?*, JT, Nr 2, s. 498

”En genomgång av domar och strafförelägganden för tiden 1 januari 2007–februari 2011 utvisar dock att ca 10 procent av näringsidkarna inte bara hunnit med att godta ett strafföreläggande eller dömas för en miljö- eller arbetsmiljööverträdelse utan också lagföras för minst en ny överträdelse mot nämnda lagstiftningar.” → återfall = ej individualpreventiv effekt

- S. Karlmark och C. Bourner (2012): *Är företagsboten ändamålsenlig vid miljöbrottslighet?*, JT, Nr 2, s. 500

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att dagens företagsbotreglering med låga företagsböter som inte tar hänsyn till verksamhetens karaktär och som begränsar det personliga ansvaret har en mycket begränsad preventiv effekt och inte ger tillräckliga incitament till att vidta förebyggande åtgärder.

- S. Karlmark och C. Bourner (2012): *Är företagsboten ändamålsenlig vid miljöbrottslighet?*, JT, Nr 2, s. 505

6. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv, kan ni identifiera några brister i nuvarande sanktionssystem?

”Åklagarna kan själva besluta om en företagsbot upp till 500.000 kronor vid ett erkännande via ett strafföreläggande medan domstol kan döma ut belopp upp till tio miljoner kronor. Enligt Mats Palm är det dock inte riktigt så enkelt. Det är en mycket svår balansgång. Samtidigt som lagstiftaren förutsätter att åklagarna själva skriver ut företagsböter vid sådana fall vill vi ju från vår sida se hur domstolarna bedömer och behöver praxis.”

- A.S. Greberg (2009) *Fredagsintervju med Mats Palm*, InfoTorg Juridik, Mitt i Juridiken.

En tredjedel av ärendena går inte till åtal alls, det är en betydligt större andel än vid vanliga brott där 95 procent av utredningarna leder till åtal, säger Mats Palm.

- SvD Nyheter, 5 februari 2007, *Färre miljömål leder till åtal*, från Stockholm TT.

7. Får miljöstraffrättens aktörer tillräckliga resurser för att utreda miljöbrott?

”Anmälningarna om miljöbrott fortsätter att öka, men endast 29 poliser arbetar uteslutande med miljöbrott. De klarar inte tillströmningen. Chefsåklagare Mats Palm vill därför att rikskriminalen samlar landets utspridda miljöutredare i en nationell enhet.”

- Corren.se, *Miljöbrott blir liggandes på hög*, Stockholm, uppdaterad 2012-04-23 10:46, Stockholm TT.

8. Har företagsboten delvis funktion att åtgärda miljöstraffrättens tillämpningsproblem?

”När miljöstraffrätten på detta sätt misslyckas med att faktiskt minska den negativa påverkan på miljön hotas straffrätten av en legitimitetskris”

- S. Jönsson (2004) *Straffansvar och modern brottslighet*, ak. Avh, Iustus förlag, Uppsala, s.37.

9. Skulle ni vilja se några förändringar i sanktionssystemet gällande miljöbrott eller annars ge rekommendationer om hur miljöretten kan utvecklas på detta område?

Stefan Karlmark har avrått åklagare att utfärda strafföreläggande eller underlåta åtal för brott mot miljöbalken tills rättsläget, framförallt påföljdsvalet, klarnat genom praxis.

- Se S. Karlmark (2009) *Miljörett ur straffrättsligt perspektiv*, s. 565.